

დ. როსტომაშვილი

ცოტა რამ ნინეთზე

(პატარა დავითუძენა)

ს. ს. ს. რ. სახელმწიფო გამომცემლობა

1924

დ. როსტომაშვილი

10278

ცთბა რამ ნინეთზე

(პირველი ნაჭი ირ. ჟვანია)

ს. ს. ს. რ. სახელმწიფო გამომცემლობა

1926

პოლიგრაფტრესტის მე-2 სტამბა, ლენინის ქუჩა № 3.

მთავლიტი № 845   შეკ. № 6865   ტირაჟი 2000

წინასიტყვაობა.

ჩინეთის შესახებ პირველი ცნობა ბავშობას „ვეფხვის ტყაოსანში“ ამოვიკითხე. მას შემდეგ გაზეთებში მოკლე-მოკლე ცნობებს ვკითხულობდი, მაგრამ ჩემს ცნობისმოყვარეობას ეს ვერ აკმაყოფილებდა. ვოცნებობდი, ჩინეთი როდისმე მენახა.

1908 წელს თვითმპყრობელობამ ციმბირში გადასახლება მომისაჯა. გადავწყვიტე ამ მუქთი მოგზაურობით მესარგებლა და ჩინეთი დაახლოებით თუ არა, მცირედად მაინც გამეცნო.

ციმბირიდან გავიქეცი და „კუდანოვის“ გვარით ქალაქ ვლადივოსტოკში ამოვყავი თავი; ვლადივოსტოკი იმ დროს შორეულ აღმოსავლეთში ერთი საუკეთესი ნავთსადგური იყო. ამ ქალაქის მცხოვრებთა უმრავლესობა ჩინელებისაგან შესდგებოდა; არ იყო დაწესებულება, წარმოება, სავაჭრო და სხვა, რომ ჩინელი მოსამსახურე არ ჰყოლოდათ.

1910 წლიდან 1913 წლამდის ავურის ქარხანაში უფროს მუშად ვმუშაობდი; ჩემმა დამქირავებელმა კეთილ ინება და ნება დამართო ჩინელებთან ერთად (მუშებთან) მეცხოვრა და თუ ვიკადრებდი, მათთან ერთად მესადილნა (საკვები „ხაზინის“ იყო). მე თანხმობა განვაცხადე და სამი წლის განმავლობაში ას მუშასთან ერთად, ერთ ყაზარმაში ვცხოვრობდი.

ჩინელები ისე მეპყრობოდენ, როგორც ძმას, მახლობელს. მათ უგვირდათ, რომ მე ივინი არ მეზიზღებოდენ. ეჭამდი მათთან ერთად და ვათევდი მათთან.

მათ სძულდათ ევროპიელი და ემართლოდენ კიდევ, რადგან ევროპიელი მათ შერაცხოფას აყენებდენ, კაცად არ სთვლიდენ; პირველ ხანში ისინი მეც უნდოდ მიყურებდენ, მაგრამ რა დარწმუნდენ ჩემს თანაგრძნობაში--დაძიახლოვდენ.

ჩინელთა ცხოვრებას დიდის ყურადღებით თვალყურს ვადევნებდი და ვსწავლობდი მათ ზნე-ჩვეულებას, რომ მოძმეთათვის გამეზიარებინა.

ჩინელთ პირადათ გაცნობით არ ვკმაყოფილდებოდი და ჩინეთის შესახებ რაც კი იწერებოდა, ვკითხულობდი და ვეძებდი იმას, რაც ნახულ-გაგონილი მქონდა.

ამჟამად ვაქვეყნებ იმას, რაც პირადად მინახავს და მკითხველს ავუწერ ჩემს შთაბეჭდილებას იმ ცხოვრებისაგან, რასაც მრავალი წლის განმავლობაში საკუთარი თვალთ ვედავდი.

დ. მ. როსტომაშვილი.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ქართული სიტყვა „ჩინეთი“ წარმოდგება ჩინური სიტყვიდან — „ცინ“, ანუ „ცინგო“. ჩინურად „ცინგო“ ჩანეთს ნიშნავს. ცინი — იმპერატორი იყო, რომელმაც ცინთა დინასტია დაარსა და იწოდებოდა „დაიცინ.“ და იხმარება „დიდის“ აღსანიშნავად, ხოლო გო — მუშისა. მაჲლად სიტყვა „ცინგო“ — მეფე ცინის მუშებს ნიშნავს.

ამნაირად ჩინელნი დაიცინთა მუშებად იწოდებიან. რუსული „კიტაი“, სწავლულთა გამოკვლევით, წარმოდგარია იმ ხალხის სახელწოდებიდან, რომელიც მე-9 საუკუნეში ჩრდილოეთ ჩინეთში სცხოვრობდა და „კიდან“ ერქვა. ჩინეთის სახელწოდება ქართულად, ინგლისურად და სხვა ენებში (გარდა რუსულისა) ცნება „ცინის“ გამომხატველია.

ჩინელები ქვეყანაზე ერთი უძველესი ერთგანია. ისინი პირველად იხსენიებიან ორი ათასის წლის წინად ქ. შობამდე და ცნობებიდან სჩანს, რომ ჩინელებს მაშინდელი დროის შესაფერად დიდი კულტურა ჰქონიათ. არეულობისა და ჩინეთის სახელმწიფოს რღვევის ხანას მოსდევდა ისეთი მომენტები, როგორიც იყო კონფუციის (ჩინელთა სარწმუნოების დამაარსებელის) ხანა და ცანთა დინასტიის პერიოდი (618—904), რომლის დროსაც ჩინეთის ლიტერატურა განვითარდა შემდეგ ჩინეთი

დაიპყრეს მონგოლებმა და მანჯურებმა, რომელნიც ჩინელებში აითქვიფნენ.

ჩინეთის ისტორიიდან სჩანს, რომ ჩინეთი უკვე დიდი ხანია ევროპას და ამერიკას იცნობს.

ყველაზე უწინ ჩინეთი უნახავთ ფინიკიელებს, არაბებს და ბერძნებს.

ჩინელებზე ევროპიელნი ამბობენ: „ჩინეთმა თავის სახელმწიფო კედლებით შემოზღუდა და შიგნით არავის არ უშვებდაო“. ეს მართალი არ არის. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ჩინეთი კედელს გარეთ თავის საზღვრებზე ბაზრობას მართავდა და უცხოელ ვაჭრებთან ალებ-მიცემა ჰქონდა გამართული. გარდა ამისა, ჩინეთს სპარსეთთან სავაჭრო ხელშეკრულება ჰქონდა დადებული. აქედან კი აშკარაა, რომ ჩინეთის განათლება და ტექნიკა ყველგან ცნობილი იყო, რადგან სპარსეთზე მდებარეობდა როგორც ინდოეთის, ისე სხვა სახელმწიფოთა გზები.

ქართველები დღესაც იხსენიებენ სიტყვას „ჩინებულია“. ეს სიტყვა მოწმობს, რომ ოდესღაც ჩინეთი ჰქმნიდა საუკეთესო საქონელს და ჰყვავოდა.

მეცამეტე საუკუნეში, მონგოლთა დინასტიის იმპერატორმა „ხუბლაი“მ რომის პაპთან ჩინეთიდან მოციქულები გაგზავნა და პაპს სწავლულ ხალხს სთხოვდა მასწავლებლებად. ამ თხოვნას მოჰყვა ცნობილ მარკო პოლოს ჩინეთში მოსვლა და ევროპისათვის ჩინეთისათვის გაცნობაც. აქედანაც მტკიცდება, რომ ჩინეთი კარ-ჩაკეტილი არ იყო და თუ ევროპიელნი ისე ხშირად არ ეწვეოდნენ ხოლმე, როგორც ეს მოხდა მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნეში, ეს მხოლოდ მისთვის, რომ ჩინეთი ძალიან

შორს იყო და სამოგზაურო საშვალემა განვითარებული
არ იყო. მაგონ სულ სივას ვსუდავთ ოკონის გზის და
ორთქლმავალის გამოგონების შემდეგ. ¹⁾

რუსეთი ჩინეთს იცნობს XVI საუკუნიდან, თუმცა
კი მეცამეტე საუკუნეში მონგოლთ დაცემამ რუსეთს ჩი-
ნეთი გააცნო, რადგან მონგოლთა ურდოებში ჩინელებიც
იყვნენ. მაგრამ მაშინ რუსეთი ჩინეთს იცნობდა არა რო-
გორც წარჩინებულ სახელმწიფოს, არამედ როგორც სა-
ნახევროდ ველურ მონგოლთა ვასალს.

ევროპიელების დაახლოებამ ჩინეთთან ამ უკანას-
კნელის დამოუკიდებულობისათვის საშიში ხასიათი მხო-
ლოდ მე-XIX საუკუნეში მიიღო.

მე-19 საუკუნის დამლევნიდან იწყება ევროპის სა-
ხელმწიფოთა მიერ ჩინეთის პირდაპირი გლუჯა. 1895 წ.
ჩინეთი დაამარცხა იაპონიამ და სიმონსეკის ზავის და-
ლით ჩინეთი იძულებული იყო იაპონიისათვის მოზრდილი
ტერიტორია დაეთმო. ეს ევროპიელმა სახელმწიფოებმა
იწყინეს, რადგან ჩინეთს თავის ლუკმად სთვლიდენ და იაპო-
ნია მხოლოდ კუნძულ ფორმოზათი დაკმაყოფილდა. 1898
წელს ევროპიელებმა ხრიკს მიმართეს და ვითომდა იჯარის
სახით ჩინეთის ტერიტორია დაიკავეს: გერმანიამ კია-ჩაო
დაიჭირა, რუსეთმა პორტ-არტური და ტალიევანი, საფ-
რანგეთმა—კვანჩაუვანი და ინგლისმა ვეიხავეი. ამან
ხალხის დიდი აღელვება გამოიწვია და 1900 წელს მოხ-
და დიდი აჯანყება, რომელიც ბოქსიორების ანუ „დიდი
მუშტის“ აჯანყების სახელწოდებით არის ცნობილი აჯან-

1) „ვეფხვის ტყაოსნიდან“ სჩანს, რომ ჩინელები ქართველებ-
საც ადრე გაუცნიათ.

ყებულნი დაერივნენ ჩინეთში მყოფ ევროპიელებს და სხვათა შორის გერმანიის ელჩი მოჰკლეს. რუსეთმა, ინგლისმა, გერმანიამ, იტალიამ, ავსტრიამ, საფრანგეთმა; შეერთებულმა შტატებმა და იაპონიამ ომის გამოუცხადებლად ჯარები გაჰკზავნეს ჩინეთში, დაამარცხეს აჯანყებულნი და პეკინი აიღეს. 1901 წელს ჩინელნი იძულებულნი გახდნენ ხელი მოეწერათ თავისთვის ფრიად მძიმე საზარო პირობებზე, რომლის ძალით მრავალი ტერიტორია დაუთმეს უცხოელებს.

ჩინეთი საერთოდ ევროპის იმპერიალისტური სახელმწიფოების დავის საგანია და მათი ერთმანეთში ბრძოლის გამო იქ ხშირია შინაური შეტაკებანი. იმპერიალისტური სახელმწიფოები სარგებლობენ ამით და სურთ ჩინეთი მთლად ხელში ჩაიგდონ. მაგრამ ჩინელი ხალხი უკვე იღვიძებს და მისი დამონება უკვე ძნელია.

ჩინეთში დაახლოებით ხუთასი მილიონი მცხოვრებია. ამოდენა ხალხს, საუიქრებელია, მძლავრი სახელმწიფო უნდა ჰქონდეს. მაგრამ დროთა ვითარების გამო, როგორც ავლნიშნეთ, ჩინეთი იმპერიალისტების ხელშია ჩავარდნილი და ევროპა-ამერიკის თიანქმას კოლონიას წარმოადგენს. ახლა ხალხის მოწინავე ელემენტები სცდილობენ განათავისუფლონ თავისი ქვეყანა იმპერიალისტების კლანჭებისაგან და სრული დამოუკიდებლობა მოუპოვონ მას. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირი დიდი თანაგრძნობით უყუოებს ჩინეთის ხალხის ბრძოლას თავისუფლებისათვის და ყოველგვარ ზნეობრივ დახმარებას უწევს.

ამ პატარა წიგნაკში მე არ ვეხები ჩინეთის რევოლუციონურ გამოსვლებს ან პოლიტიკურ პარტიებს. მე მინდა მხოლოდ რამდენადაც შევიძლებ ჩემი პირადი დაკვირვება გადავცე მკითხველებს და ჩინეთის ხალხის ხასიათი, ზნე-ჩვეულებანი და შინაური ცხოვრება დავხატო.

ჩინელი გლეხის შრომა და მიწის მოსავალი.

ჩინელი მიწის დამუშავებაში სხვა ერებს სჯობნის, მიწის ნაყოფიერებისთვის ის არას იშურებს. ჩინელს, რომელსაც მეზობლის მსგავსი ბოსტანი არა აქვს, სცხვენიან. ხშირად მომხდარა, როცა შეუნიშნავს—მისი ხახვი და ნიორი მეზობლისაზე ცუდია, არ ამოულია—არ შევრცხვეო.

ჩინელი შრომის მოყვარეა; გარდა ამისა, ამტანიცაა. ჩინელი გლეხი მიწას ხშირად ნახევარ და ერთ არშინზედაც აბრუნებს; მის ბოსტანში, იმის მეტს ვერას ნახავთ, რაც იმას დაუთესია. მის ბოსტანში ვერ ნახავთ არეულათ დათესილს, ან გაუმარგლავს. აქ უნდა ავლნიშნოთ, რომ ყველა მეურნე ჩინელი მექანიკოსიც არის. ის იმ მანქანას, რომლითაც სიმინდს, პურს გაოლიანს და ბობს სთესს—თვითონ აკეთებს და ძალიან პრაქტიკულიც არის.

ჩინელმა რომ კაი მოსავალი მოიყვანოს, ის ამისათვის არც შრომას და არც ფულს ზოგავს. თუ მას ბობის კოპტონი არ აქვს, იგი ბობს ხარშავს და ამას უყარის ბოსტანს ძირში. თუ ესეც არა აქვს—სხვა პატივს ხმარობს; კაცის, ცხენის, ხარის განავალი და სხვა—ჩინეთში კაპიტალია, ის კარგ ფასად იყიდება.

პატარა ბიჭები, ქუჩებში კალათებით დადიან და
ოასაც კი აოულოან, სინ სიანევა. სათათნის სულ უოთის,
კაცის განავალი, ძაღლის, ცხენის, ფრინველის,—ყველას
ავროებს ერთად. ხშირად ბავშვებს ჩხუბი მოსდით. აქ
დასწრებაზეა, ვისაც მარდი მუხლი აქვს. გამარჯვებულ
ისაა. აქ ბრძოლაა არსებობისთვის. მრავალი მაგალითია,
რომ ჩაცუცქულ ძაღლის მახლობლად ბავშვები ჩხუბობენ:
„არა ჩემია ძაღლის განავალი, არა ჩემია“:

ამისათვის მოხუცებულნი, ღამე ფარნით დადიან და
დაეძებენ იმას, რაზედაც ბავშვები დღისით ჩხუბობენ.

შრომის ასეთი სიყვარული და ამტანლობა ჩინელს
კარგად აჯილდოვებს. ამ მხრით ჩინელი ნაქებია და შეი-
ძლება მისი სიმრავლის მიზეზიც ეს იყოს.

ჩინელ გლეხს თუ წვიმა არ მოდის—სარწყავად
სხვა და სხვა საშუალება აქვს. თუ მდინარე ახლოა, ჩი-
ნელი მართავს ჩარხს; ჩარხი მოძრაობაში მოჰყავს ხარს,
კამეჩს, ჯორს და სხვა. თუ მდინარე ახლო არ აქვს, მა-
შინ ჰას ხმარობს. ჰაზე სდგამს ხელით მამოძრავებელ
ჩარხს, ამაზე მობმული აქვს ორი გოდორი, გოდორს შუ-
მოკრული აქვს ჩინური გაქონილი ქაღალდი. გოდორები
მომართულია ისე, რომ როცა ერთი ამოდის, მეორე ჩა-
დის. თითო ამოწევაზე გოდორი სამს და ხშირად ოთხ
ვედრა წყალს იღებს. იქვე მომართულია ღარები და წყა-
ლი დანიშნულებსამებრ მიდის. თუ ბობით გაპატიებუ-
ლი ნიადაგი გაშრა, მცენარე დაიწვის, სულ გახმება. ამი-
სათვის იმ მცენარეს, რომელსაც ძირში ბობი აყრია, ყო-
ველ დღე რწყავენ.

ჩინელი გლეხი მიწაზე სამუშაოდ იშველიებს ვირს,
ჯორს, ხარს, ძროხას, ან რაც ჰყავს. იგი მათ ბოსტანში

ამუშავებს. ჩინელი გლეხისთვის არამომუშავე პირუტყვი-
აო აოის. იგი ბუღას და შროხასაც ისე ამუშავენს, რი-
გორც ცხენს და ჯორს. ხშირად შეხედებით ურემს, რო-
მელშიაც ერთადაა. შემბული ჯორი, ცხენი, ხარი, ძრო-
ხა, ბულა და ვირი. სამუშაო საქონლის ასეთი ნაირობა
ევროპიელს აკვირვებს, მაგრამ ჩინელისათვის ის ჩვეუ-
ლებრივია. შევეკითხე: ბუღას რად ამუშავებთ მეთქი.
იმიტომ რომ ის უფრო ღონიერიაო — მიპასუხეს.

ჩინეთში მიწაზე ყველა მუშაობს, უმუშავერად აქ
მარტო ვაჭრები და „დუღზენები“ არიან. უნდა შევნიშნოთ
რომ რასაც ვთქვათ, რუსის გლეხი ერთ დესეტინაზე
მოიყვანს, ჩინელი იმას ორ „იმუზე“ მოიყვანს (იმუ—140
ოთხკუთხი საყენია). ჩინეთში ზამთარი მოკლეა, ზაფხუ-
ლი გრძელი და ცხელი. ზაფხულის სიგრძე ზოგიერთს შემ-
თხვევაში მიწის ორჯელ გადაბრუნება-დათესვას ხელს
უწყობს. მაგალითად, პურის მომკის შემდეგ სთესენ სი-
მინდს ანუ ბობის. ბობისათვის საჭიროა დათესიდან მო-
კრამდის ასი დღე. პური ჩინეთში იმკება მაისის დასას-
რულს, ბობი სექტემბრის ნახევრიდან. ბობი ჩინეთის ცხო-
ვრების წყაროა, ბობიდან ხდის ზეთს, ზეთი მიდის ხალ-
ხის საკვებად. კოპტონს ხმარობენ საქონლის საკვებად
და მიწია გასაპოხიერებლად. ჩინელ გლეხს კოპტონით
ვაპატიებულ მიწაზე მოჰყავს ოცდა ხუთ გირვანქიანი ჩი-
ნური კომბოსტო (ერთი თავი). ჩინელი გლეხი ბობს, კოპ-
ტონს და მათ ზეთს საზღვარ-გარეჯ მრავალ მილიონ
ფუტს გზავნის.

1923 წელს მარტო ჩრდილოეთ მანჯურიის გლე-
ხებმა მოიყვანეს 532 მილიონი ფუთი სხვა და სხვა მარ-
ცვლეულობა.

ჩინური საჭმელები

ათი სულიდან შემდგარი ოჯახი ცხოვრობს ათი თორმეტი „იმუ“—მიწის შემოსავლიდან. ჩინელს ამაზე მოჰყავს მრავალნაირი რამ: ლობიო, პური, სიმინდი, გაოლიანი, ბობი, მიწის თხილი, მიწის ვაშლი, კომბოსტო, ბოლოკი, ნიახური, ქინძი, პრასა და სხვა. მიწის თხილს და ბობს იგი ჰყიდის ხარჯების დასაფარავად, დანარჩენს იტოვებს საზრდოდ. ბობის და სიმინდის ფუჩეჩს ხმარობს პირუტყვთა საკვებად, გაოლიანის ფუჩეჩს კი შუშად. ჩინელთ პირველ მოთხოვნილებებს საგანი-პური და მწვანილია; თუ პური არ აქვს, ლომს ხმარობს, თუ ლომი არ აქვს,—სიმინდს. თუ ესეც არ მოეპოება—გაოლიანს; ყველა ამისათვის წასაჭამად არის ხახვი, ბოლოკი, ქინძი, ნიახური, ნიორი, წიწაკა. ბობს ცოტახანს ალბობენ, მერე წყალს აცლიან, ნამში ინახავენ. ბობი ღვივდება, ღეროებს იკეთებს, ამას ბობის ზეთში ხრაკავენ; ეს ჩინელისთვის პატივცემული საჭმელია, მაგრამ ეს ყველასათვის ხელმისაწვდომი არ არის, რადგან ცოტა მეტი დრო სჭირია და რამდენიოდე გროვით ძვირადაც ჯდება.

ბობიდან ამზადებენ მეორე საჭმელს, ეგრედწოდებულ „ტუიოს“. ეს საჭმელი წააგავს ჩვენებურ უმარილო ხალ ყველს; მე პირველად ყველი მეგონა, მაგრამ გემომ დამარწმუნა, რომ ყველი არ იყო. სხვათა შორის ბობს ხმობენ და ფქვავენ ფქვილად. გაოლიანი უბობის ფქვი-

ლოდ მეტად ცუდი საკმელია; მაგრამ 20 % ბობის ფქვხლს რომ გაურევენ, ცოტა უკეთესდება (რბილდება). აგრეთვე 20% ბობს სიმინდის ფქვილშიაც ურევენ. სიმინდის მჭადიკ უმჯობესდება, სიმაგრეს ჰკარგავს და გამოდის რბილი და ნოყიერი.

ზემოხსენებულ მწვანილეულს გარდა არის ერთნაირი წვრილი მოყვითალო ლობიო. ამას უწოდებენ „ლუდუ“-ს. ეს ჩვენებურად მომზადებული ძალიან გემრიელია და მალეც იხარშება; აქედან აკეთებენ ეგრედწოდებულ „სიიონს“-ს; იგი ფერით, სიმაგრით და ცოტა გემოთიც ჩვენებურ თევზისწელას წააგავს. ძალიან ხელრვნურად ამზადებენ. მანამ ამის ქარხანა ჩემის თვალით არ ვნახე, ვერ წარმომედგინა, თუ პაწაწინა ლობიოდან რამდენიმე საყენის სიგძის წელის მომზადება შეიძლებოდა. ზემოხსენებულ სიიონი რჩეულთა საკმელია. ჩინეთში ღარიბთა შორის საპატიო ადგილი უკავია წითელ დამარილებულ ბოლოკს, თითო ბოლოკი გირვანქაზე მეტი გამოდის; გძელია, როგორც სტაფილო. მას ამარილებენ და მთელ ზამთარს ამაზე გადადიან. იქ იმას ისეთივე ადგილი უკავია, როგორც ქართველებში ყველს. უნდა ითქვას, რომ იგი ყველაზე მდარე საკმელია. მაგრამ ჩინელს სიმინდი და დამარილებული ბოლოკი თუ აქვს, ის თავს ბედნიერად სთვლის. ყველა ზემოხსენებული საკმელი ჩვენებური თვალსაზრისით ძალიან იაფია და უხვიც, მაგრამ ყველასთვის ხელმისაწვდომი არ არის.

ჩინელი გლეხისთვის ხუთიდან ათ კაპეიკამდის საზრდო მთელი დღისთვის საკმარისია, ვინც ოც კაპეიკს ხარჯავს, იმას მდიდარს უწოდებენ. მიუხედავად საკლ-

მლის სიუხვე—სიაფისა, იმდენი ლატაკია, რომ მნახველი განცვიფრდება.

გარდა ბოსტნეულისა, არის კიდევ სხვა საჭმელე-ბიც. ჩინეთი ამ მხრით მეტათ მდიდარია. მას აქვს ისეთი საჭმელებიც. რომელსაც ბუნება გაზაფხულობით უხვათ იძლევა. ჩვენ არ ვიცით, ყველა იმ ბალახების სახე-ლები, რასაც იგინი ტყეში და მინდვრად აგროებენ, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ ამგვარები, ერთობ უხვადაა; გარდა ამეებისა, არის ისეთი საჭმელებიც, რომელიც სხვებს საზრმადაც კი არ მოესიზრმებათ. მაგალითად, ჩინელი ღორის სისხლში ჰყრის ფქვილს, ვიდრე იგი თბილია და ურევს იმ დრომდის, მანამ სისხლი საცივის (ХО-ЛОДЕЦ) სახეს მიიღებს. მერე მას სჭრიან და კომბოსტოსთან და სხვა მასალებთან ერთად ხარშავენ.

ღორის ნაწლავებს და ფაშვსაც სჭამენ. ჩინეთში ზშირად შეგხვდებათ საყასბოში, რომ ღორის ჯიგართან ფაშვი და ნაწლავებიც ჰკილია და იყიდება იმავე ფასად, როგორც ჯიგარი.

გამხმარი სოკო დიდ მოდაშია. ჩინურ კომბოსტოს წვრილად დაჭრილს ხარშავენ ღორის ხორცთან. ერთად. აქაში ურევენ სოკოს. გარდა ამისა არის ზღვის კომბოსტო; ამასაც ისევე ღორის ხორცით ხარშავენ, როგორც ბოსტნის კომბოსტოს, მაგრამ ეს მხოლოდ რჩეულთა საჭმელია.

ნიორი შუაზე სათესლე ღერს რომ იკეთებს, სჭრიან და წვრილად დაჭრილს ღორის ხორცთან ერთად ხრაკავენ; ეს საჭმელი დიდად მიღებულია. ამას ხმარობენ იშვიათ შემთხვევაში.

ჩინელი საჭმელად ზღვის შავ მატლსაც ხმარობენ. ამ მატლს არც თავი, არც ბოლო აქვს. ტანზე ეკლის მსგავსი ხორკლი აყრია და ხორცი კაკნატელას უგავს. ამ მატლს რუსულად „ტრეპანს“ უწოდებენ; ეს საჭმელი ერთობ ძვირია და მიუწოდებელი, მაგრამ მაინც სჭამენ; თუ ბევრის ყიდვა არ შეუძლია—ერთს ან ორს მაინც იყიდის (იყიდება გამხმარი). ალბობენ, წვრილად სჭრიან და სხვა საჭმელებთან ხარშვის დროს ურევენ.

არის ერთნაირი ტარაკანის მსგავსი მწერი, ტანით და მოყვანილობით ტარაკანის¹⁾ ასლია, ცხოვრობს ზღვაში და საცა კი არის ერთობ ბევრია, ამას აქ ხმარობენ ყველაფერში. ჩინურად უწოდებენ „ხაიმი“.

ჩინელი კატის და თავის მეტს ყველაფერს სჭამს. ვირის ხორცს აქ ისეთივე პატივი აქვს, როგორც ჩვენში ცხვრის ხორცს; მკვდარი ცხენი და ვირი იხარჯება, როგორც ჩვენში-დაკლული ძროხა, ძაღლის ხორცს ჩინეთში კურდღლის პატივი აქვს.

ძმრით და ნივრით დიდის სიამოვნებით მიირთმევენ კოხს. ქართველს რომ უთხრა: შენ ვენახში რომ კუეზია, კარგი საჭმელიაო, გაოცდება. ჩინელი კუხს დიდის სიამოვნებით მიირთმევს და დიდადაც აქებს; თუ ხელთ იგდო: მგელი, ტურა, მელა, თხუნელა, დედოფალა, ჩინელი არ დაიწუნებს. ეს ყელის ჩასატკბარუნებელია, რად-

1) ზღვის კომბოსტო რუსეთის შორეულ აღმოსავლეთის ზღვაშია, ვლადივოსტოვთან და კამჩატკაში. მთელ ჩინეთში აქედან ვრცელდება.

1) ტარაკანს ჩუბინაშვილი „აბანოს ჭიას“ უწოდებს, მართალი არ უნდა იყოს. ამისთვის მე ამ სიტყვას ვტოვებ ისე, როგორც რუსულადაა

ვან ჩინელი გლეხი მწვანელებით ცხოვრობს და როცა კი ხორცი უვარდება ხოლმე ხელში-დღესასწაულობს.

ბაყაყებს სჭამენ იმდროს, გაზაფხულზე ახლად რომ დაიწყებენ ყიყინს: „მერე გემო არ უვარგაო“.

საპატიო სტუმარს შემძლე გლეხი მთავრად შემდეგ საჭმელებს: კეფალი, დამარილებული კვერცხი, ვირის ხორცი, ღორის ყურები, ზღვის მატლი, ზღვის კომბოსტო, ნივრის ღერო და ნიახურის ან პრასის პელმენს. ყველა ესენი ღორის ქონში უნდა იქმნეს მობრაკულ მოშუშული, იშვიათ შემთხვევაში ვირის ქონში, იმიტომ რომ ეს უკანასკნელი უფრო ძნელი საშოვარია; ჩინელი გლეხიც (თავის წრეში) ისეთივე პურმარილიანია როგორც ქართველი, პატარა განსხვავებით: ქართველი საპატიო სტუმარს ღვინოთ დაათრობს, ჩინელი კი სადილს შემდეგ თრიაქით გაუმასპინძლდება (თუ იშვიათ).

გარდა ამ საჭმელებისა კიდევ სხვა მრავალი საჭმელია: ზოგი ბოსტნეული, ზოგიც ზღვაში ნაშოვნის ზღვაში რაც კი ცხოველია, ჩინელისთვის ყველა საჭმელია. ზღვის პირის მცხოვრებლები ამ მხრით უზრუნველყოფილნი არიან, ამისთვისაც არის, რომ მრავალნი ჩინელი დედა-ბუდიანად ზღვაზე ნავებში ცხოვრობენ. ეს მიწის სივიწროვის ბრალიცაა, მაგრამ ზღვას რომ მასაზრდოებელი თვისება არ ჰქონდეს, იგინი აქ არ გაჩერდებოდნ.

უნდა შევნიშნო, რომ ჩინელ გლეხს რძეზე წარმოდგენა არა აქვს. ძროხა თუ მოიწველება და რძისგან ერბო კარაქი გაკეთდება, ეს მან არ იცის. ჩინელის წარმოდგენით რძის დაღვეა ნადირის საჭმელია. ერთ-

ხელ კარაქს ვჭამდი. მუშებს გაუკვირდათ ჩემი ასეთი თავ-
ხედობა, რომ მე მოუხარშავს (ესე იგი მარტო ქონს) ვჭამ-
დი და გაკვირვებით შეძეკითხნენ: რას შვრები, განა მოუ-
მზადებლად ქონის ჭამა შეიძლება? ვერ მივახვედრე თუ რას
ვჭამდი, ვინაიდან მათ ძროხის მოწველაზე წარმოდგენა
არა აქვთ.

ესევე არ ითქმის სანაპირო ქალაქებზე. აქ უკვე ევ-
როპიელებმა ჩინელებზე გავლენა იქონიეს და ჩინეთის
ინტელიგენტიც რძეს დიდის სიამოვნებით მიირთმევს.

საჭმელებს გარდა ჩინელებს სასმელებიც აქვთ (უმა-
ლღეს არისტოკრატია უკვე ევროპიული სასმელების ხმა-
რება დაიწყო). ჩინელის სასმელი ეგრედწოდებული „შოუ-
ძუ“ წააგავს ჩვენებურ ოსურ მურალ არაყს. ხდიან გაო-
ლიანიდან (ამას აქ უკვე ფაბრიკული ხასიათი აქვს და
ამხანაგობები ხდიან ხშირად მილიონი კაპიტალით). „შო-
უძუს“ სვამენ არა ისე, როგორც ჩვენში ღვინოს, ან არაყს.
ჩინელები ამისათვის ხმარობენ პაწაწკინა ჯამებს, ეს ჯა-
მები ჩვენებურ ბავშვების სათამაშოს მოგავონებს (ამ ჯა-
მის ზომაა $1 \frac{3}{8}$ დუიმი პირის სიგანე $\frac{5}{8}$ დუიმი სიღრმე)
სვამენ ამ პაწია ჯამებით და ისიც დიდის მოწიწებით,
წვეთ-წვეთად. „შოუძუ“ წააგავს ჩვენებურ ლუდს, ესეც
ისევე ნელ-ელა ისმება, როგორც პირველი, მხოლოდ იმ
განსხვავებით, რომ ამის ჯამი უფრო მოჭრდილია. ამ
სასმელების დროს (ესე იგი ლხინში) ერთი მეორეს
ექიშპება, არა სმაში, არამედ ცოდნაში.

შეჯიბრება ხდება შემდეგნაირად: ერთი მეორეს
სწრაფად ეუბნება: „ოცდა ხუდი“ — მეორე სწრაფად, დაუ-

ფიქრებლად პასუხს აძლევს, „ოცდა ხუთი“, ორმოც და ათი“, ე. ი. მოპასუხემ ერთი იმდენიც მიუმატა და ისე უპასუხა, ანუ ასე: „შვიდჯერ შვიდი!“ „ორმოცდა ცხრა, ოთხმოცდა თვრამეტი“, ესე იგი რიცხვი გააორკეცა.

ასეთი შეჯიბრება დამსწრეთა გასაგონად ხმამაღლა ხდება თუ წესიერი პასუხი არ გასცა, ანუ შესცდა, მსმენელნი სიცილს დააყრიან, ხითხითებენ. მოპასუხე დამარცხებულია და მან პაწია ჯამიდან დამარცხების ნიშნად ცოტა არაყი უნდა მოსვას.

ასეთია ჩინეთის ლხინი. ამ შეჯიბრებაში რიგ რიგობით იღებენ მონაწილეობას და გამარჯვებული გამოდის ის, ვინც ანგარიში კარგად იცის; ამნაირად ლხინი ანგარიშში ვარჯიშია, ჭკუის სწავლაა. ასეთი ბრძოლა დიდხანს გრძელდება, ბევრსაც იცინიან და ერთი სიტყვით სასიამოვნოცაა. ერთ ასეთ ლხინს მე თვითონ დავესწარი და მესიამოვნა. მშურდა, რომ აქ ჩვენებური კისერში ჩასხმა, დათრობა, ლანძღვა, ხანჯლების ტრიალი არ იყო და ლხინის შემდეგაც ისევე მშვიდად აიშალნენ, როგორც ლხინის დასაწყისში იყვნენ.

ჩინელთა უქმე ღლეები.

ჩინელს სამუშაო დრო განსაზღვრული არა აქვს. მან არ იცის კვირა-უქმე. მისი უქმე წელიწადში სულ 17 დღეა: ერთი დღე მაისში, 1 დღე მარიაშობას და 15 დღე იანვარში. მაგრამ იანვრის ხუთმეტ დღეს მტკიცედ აღარ უქმობენ, სამ დღეს დასაწყისში უქმობენ და ერთს ან ორს—გათავებისას.

დავიწყოთ პირველ იანვრიდან. ეს დღე ჩინეთის ცხოვრებაში იმავე მნიშვნელობისაა, როგორც ჩვენთვის ახალი წელიწადი. პირველიდან ხუთმეტამდე ჩინეთში ღვინია, მუსიკაა.

ყოველ ათ—ხუთმეტ ნაბიჯზე-შეხვდებით არა მელოდიურ, შეუჩვეველი ყურისათვის დიდად მოსაბეზრებელ მუსიკას. ყოველ ნაბიჯზე გესმით გონგას უსიამოვნო ხმა. პირველ დღეს არავის უფლება აქვს დაუპატიჟებელი სტუმარი გააგდოს (ბრადიაგები). ვინც კი მივა, უნდა აჭამოს, გააძლოს. ბევრია ისეთი შემთხვევა, რომ ქუჩაში მოწანწალა მორფინისტი დღეს მდიდარ სადილთან ზის მას უფლება აქვს ჭამოს იმდენი, რამდენიც სურს. პირველი დღე იწყება დიდის ზეიმით. ჩინელთ რაკეტები და ჰაერში შუშხუნები ძალიან უყვართ. ეს დღე ჩინეთში ომის განგაშს მოგაგონებთ, ყველგან სროლაა. დიდი და პატარა ისვრის, ქალი და კაცი. ღამით თერთმეტი საათიდან იწყება სროლა, ნადიმობა, სუფრაზე შე-

ჯიბრება და სხვა. ჩინელ ოჯახის პატრონს აქვს თუ არა, სულერთია, სადღესასწაულოდ უნდა მოემზადოს. მილოცვა აქ მეტად სადა და უბრალოა. ჩინელმა არ იცის არც ხელის ჩამორთმევა, არც პირზე და არც ხელზე კოცნა. ორი ახლად შეხვედრილი ჩინელი ხელის გულს ხელის გულზე მიიდებს და თავის დაკვრით ერთი მეორეს ეუბნება „ფაცაი“, „ფაცაი“. მათი გამარჯვება, და დალოცვაც ეს არის.

პირველ იანვარს სახლში შემდეგში ხდება: დილით ადრე ჩინელი ხონჩაზე ალაგებს ერთ პურს, ქათამს, რამდენსამე პატარა ჯამით სხვადასხვა საჭმელს, ერთ პატარა ჯამით მიწას, მიწაში ამაგრებს ორ ჩინურ სანთელს (სანთელი მომზადებულია ქალაქისაგან და იწვის უბოლოდ).

უკიდებენ. ამავე ხონ ჩაზე ძევს წითელი ქალაქი, რომელზედაც დახატულია ჩინელთ ღმერთები, ზემოხსენებულ ხონჩას სახლის უფროსი გაიტანს კარში, მიატარ-მოატარებს. 1) გაისვრის რამდენსამე რაკეტს, ზემოხსენებულ დახატულ ქალაქს მოუკედებს და როცა ტაბლა დაიწვის, შემოაქვს სახლში და სდგამს იმ მაგიდაზე, რომლის წინაც კედელზე ჰკიდია დიდი წითელი ქალაქი. ამ ქალაქზე არის დაწერილი ამ ოჯახის წინაპართ სახელები, მთელი წარსული თაობა. ამავე ქალაქზე მოხსენებულია ამ ოჯახის ის მღვდრობითი წევრნი, რომლებიც მახლობელ დროში ვარდაცვლილან (იმ შემთხვევაში თუ, ვაჟიშვილი დასტოვეს). როდესაც ოჯახისთავი საგვარეულო ქალაქის წინ ტაბლას სდგამს, იგი იჩოქებს და დაყვანს

1) ეს წავაგვს ჩვენებურ საკვლევარს.

სცემს წინაპართ სახელებს და ამასთან ერთად მუხლს იყრის ოჯახის ყველა წევრი დიდი და პატარა (მამრობითი სქესი).

ჩინელის ძვალსა და რბილში მაგრად აქვს გამჯდარი წინაპართ და უფროსთ თაყვანის ცემა. ყველა გვარს ჰკავს თავის „ზუზუნი“ (გვარისთავი). ზუზუნის გარშემო გვარი ისეა შეგროვილი, როგორც დედა-ფუტკრის გარშემო მუშა ფუტკარი იმ განსხვავებით, რომ დედა-ფუტკარი არ მუშაობს, ზუზუნი კი მუშაობს (ზუზუნზე შემდეგ). შანდუნის პროვინციაში არის სოფელი „ლულითუ“. ამ სოფელში სცხოვრობენ გვარი, ჩინ“ები. იქმნებიან რამდენიმე ასი კომლი. გვარს შუასოფელში აქვს საგვარეულო სახლი. ეს სახლი მთელ წელიწადს დაკეტრილია, ალებენ პირველ იანვრიდან 15 იანვრამდე, ამ სახლის კედლებზე ჰკიდია დიდრონი ქაღალდები, ქაღალდებზე დაწერილია გვარის წინაპართ სახელები. აქ გვარის წევრი (ვისაც კი სურს) იპოვის თავის წინაპართ იმ სახელს, რომელიც ორი, ან სამი ათასი წლის წინად გარდაცვლილა. გვარში ვისაც კი იმ წელიწადს (მამრობითი) გარდაცვლია ვინმე (ცოლშვილიანი) ჰკირისუფალს დაწერილი მოაქვს და აძლევს ზუზუნს. ზუზუნს შეაქვს განსვენებულთა სიაში. პირველ იანვარს დილით ზუზუნი ალებს საგვარეულო სახლს, შლის სუფრას და უმასპინძლდება გვარს (ძალიან ცოტანი არიან, ვინც მასთან სადილობენ, იმიტომ რომ ზუზუნს მთელი გვარის გამასპინძლება არ შეუძლიან). მოგვარენი რიგ-რიგად მოდიან და თაყვანს სცემენ იმ წარწერებს, საცა წინაპარნი არიან მოხსენებულნი. მცირეწლოვანნი, როგორც წარწერის წინ, ისე ზუზუნის წინაც

მუხლს იყრიან. ეს გრძელდება 15 იანვრამდე. 15 იანვარს მთელი გვარი (მამრობითი) ზუზუნის წინამძღოლობით მიდის და თაყვანს სცემს იმ საფლავს, რომელიც მთელი გვარის წინაპარი იყო და გარდაცვლილა რაძდენისამე ასის, ან ათასის წლის წინად. ზემოხსენებულ საფლავის მოვლა დავალებული აქვს ზუზუნს. ზუზუნი საფლავს ყოველ წელიწადს ასწორებს და ინახავს პირვანდელ მდგომარეობაში.

ხუთმეტს იანვარს უქმე უკვე თავდება, თექვსმეტში იწყება მუშაობა, მაგრამ 15 იანვარი ჩინეთის ისტორიაში დიდათ საყურადღებოა. პირველი იანვარი სახლისაა, ყველაფერი ჩაკეტილია, სახლშია. ხუთმეტს კი მთელი ჩინეთი კარშია, საცა კი ზურნა და სხვა საკრავია, სულ კარშია. თუ კი ვინმე პატარა რამ აკრობოტობა იცის, ყველა თამაშობს, ამ დღეს ისეთი ხმაურობაა, რომ სიტყვის გაგება ძნელდება. აქ თქვენ. ნახავთ ქალაქისაგან გაკეთებულ გველეშაპს, რომელიც ოც ოცდაათ კაცს მალა უჭირავს და ისე ამოძრავებენ, თითქომიწაზე მიიკლანებაო. აქ შევხვდებით ქალაქის ლომებს, ვეფხვებს, ნავეებს და ერთი სიტყვით იმდენ სხვა დასხვა სათვალთმაქცო თამაშს, რომ კაცს გაუკვირდება. 16 იანვარს ყველა აკრობატი დადის სახლებში, სავაჭროებში და აგროვებს ფულს. ასე მთავრდება პირველი იანვრის დღესასწაული.

5 მაისის დღესასწაულს არა აქვს ისეთი გრანდიოზული ხასიათი, როგორც იანვარს. ეს დღე არის უქმე მეურნეობის. მხვნელ-მთესველნი, ამ დღეს მეურნე ღმერთს სთხოვენ კარგს მოსავალს.

15 მარიამობაზე სხვაა. ეს ისტორიულია, ნაციონალურია. ჩინელებმა ამ დღეს განდევნა ჩინეთიდან მონგოლები: გადმოცემა შემდეგს მოგვითხრობს: ჩინეთის ყველა იმ ყულიმ, რომელნიც მონგოლთ ემსახურებოდენ, მიიღეს პურის კვერები საჩუქრად, კვერებში იყო ჩაყოლებული პროკლამაცია, საცა სთხოვდენ: „დღეს შუალამისას თქვენს ბატონებს ყელები დასჭერთო“. ბრძანება შესრულებულ იქმნა და რამდენიმე ასი წლის წინად ჩინელებმა მონგოლები ამოწყვიტეს და განთავისუფლდენ. 15 მარიამობას ჩინეთში ამ დღის ნიშნად აუარებელი წარწერიანი ტკბილიკვერი იყიდება.

რ ა რ ი ს ზ უ ზ უ ნ ი .

რადგან პირველ იანვრის დღესასწაულმა „ზუზუნის“ სახელი გაგვაცნო, ურიგო არ იქნება გავიცნოთ მისი პიროვნებაც. „ზუზუნს“—ირჩევენ უხანიერეს გვარში—ქველაზე მოხუცებულს.

ზუზუნის სიტყვა და საქმე (თუ გვარს ეხება) წმინდათა წმინდაა, ზუზუნი დიდის უფლებით არის აღჭურვილი, იგი თავის საქციელით მხოლოდ კანონის წინაშე არის პასუხისმგებელი, უმაღლეს მთავრობასთან. ზუზუნს მეტი ყურადღება აქვს და მის სიტყვას ანგარიშს უწევენ. როდესაც ჩინეთს იმპერატორი განაგებდა და ხალხი მის მონად ითვლებოდა, სამჯავროს ან სხვა სახელმწიფო დაწესებულებაში ჩინილნი ვალდებულნი იყვნენ დაჩოქილი მოესმინათ და პასუხი გაეცათ, როგორც წყალობაზე, ისე სასჯელზე. ასეთ დამცირებიდან განთავისუფლებული იყო მხოლოდ „ზუზუნი“. დღეს რესპუბლიკის დროს, ხალხი აღარ იჩოქებს, მაგრამ ზუზუნს თითქმის ძველი პატივი აქვს. ზუზუნი არასაც იტყვის, ის უნდა გაკეთდეს. გვარში თუ ძმები იყრებიან, ზუზუნმა უნდა მოარიგოს, თუ ჩხუბი მოუვათ, ზუზუნმა უნდა შეარიგოს. იყო მაგალითი, რომ გვარის აბეზარი და შემრცხვენი—ზუზუნის ბრძანებით სიკვდილით დაუსჯიათ. ზუზუნს გვარიდან რამდენიმე „იმუ“ აქვს მიცემული ხშირად 20 იც, ეს არის ზუზუნის საკუთრება იმ დრომდის, სანამ იგი ცოცხალია. სიკვდილს შემდეგ კი გადადის ახალ ზუზუნზე.

დედაკაცის უფლება.

ჩინეთში ცოლის შერთვა ისე არ ხდება, როგორც სხვაგან. ოჯახში ქალი საქონელია. როცა მამა ქალს ათხოვებს, ის ცდილობს სიძეს მეტი ჩამოარჩეს, ე. ი. ძვირად მიჰყიდოს სიძეს. მაგალითად, მამა ვაჟს უთვლის: უნდა მომიყვანო ორი ღორი, ერთი ცირი, ცხენიო და მრავალი სხვა. იმართება ვაჭრობა. სიძე სცდილობს იაფად იყიდოს, სიმამარი ცდილობს ძვირად გაყიდოს. თუ შეთანხმება მოხდა, ფულად ანგარიშობენ და ვაჟმა ქალის მამას უნდა გადაუხადოს ზემოხსენებული ფული. ხშირად ეს ას თჳმნამდის აწევს, ოთხას ხუთასი მანეთი ჩვეულებრივია. არის ისეთი შემთხვევაც, რომ ცოლს უფულოდაც ირთავენ, მაგრამ ეს იშვიათი მოვლენაა. სიმამრიც თავის მხრით მოვალეა ქალს მზითვეი გააყოლოს, მაგრამ უამრავ შემთხვევაში მოგებულ სიმამრი გამოდის.

ქორწილი ხდება შემდეგნაირად. სიძეს მოაქვს ორი ხელით სატარი ბალდახინი, თითოში 8 კაცია გამბული (თუ ახლოა, ოთხიც კმარა). ერთში ზის მეფე, მეორეში დედოფალი; მეფეს თავის სახლში პატარძალი რომ მოჰყავს, ბალდახინიდან აღდმოჰყავთ ისე რომ მიწაზე ფეხი არ უნდა დაადგას. სახლის კარებთან სდგას მაგიდა, მაგიდაზე აწყვია ოთხი პური, ორი მხრხოლავი ჩინური სანთელი ანაღია. მეფე-დედოფალი ამის წინ იჩოქებენ, თავს უკრავენ. სახლის კარებში სდგას უნაგირი,

დედოფალმა უნაგირს უნდა გადააბიჯოს. აქვე არის ერთ-
ნაირი საჭმელი, რომელიც ჩვენებურ მკადს წააგავს. ამა-
საც უნდა გადააბიჯოს და ასე მივიდეს სახლოს იმ ტახ-
ტამდის, საცა მისთვის მომზადებულია ადგილი. ბალდა-
ხინიდან აქნამდის პატარძალი მიწაზე ფეხს არ აბი-
ჯებს. ქვეშ უშლიან საბნებს (აქ ხალიჩა არ იციან). მეო-
რე დღეს (თუ სამშობლო ახლოა) ქალი დედის სახლში
ურმი მიდის. სიძე აქ ყველას ეცნობა, გაცნობა მუქთი
არ არის. სიმამრიანთ ყოველ წევრს მან შეძლებისდაგვა-
რად ფული უნდა აჩუქოს. აქ რჩებიან ერთ ღამეს. მეო-
რე დღეს უკან ბრუნდებიან, ყველა ამ წასვლა-მოსვლაში
წინ ზურნა უძღვით და აჭყვიტინებენ მთელ სამ დღეს
შეუსვენებლად. ვისაც მილოცვა სურს, უფლება აქვს შე-
ვიდეს და მეფე დედოფალი დალოცოს არყით ან ლუ-
დით, მაგრამ ტახლაზე თავის საწირავი თეთრი ფული
უნდა დადოს. სამი დღის შემდეგ იწყება მეფე დედოფ-
ლის ახალი ცხოვრება. პატარძალი მოვალეა ყველას ემ-
სახუროს. თუ ოჯახში დახვდა დედამთილი ან რამდენი-
მე მაზლის ცოლი, იგი მოვალეა ყველას მაგივრად იმე-
შაოს.

დედაკაცს უფლება არა აქვს კაცებთან ერთად და-
ჯდეს და ისადილოს, უფლება არა აქვს ის სჭა-
მოს, რასაც მისი ქმარი სჭამს (ამ წესს არღვევენ იმ
შემთხვევაში, როცა მარტო ცოლ-ქმარნი არიან და ქმა-
რი დაჯდომას სთხოვს). თუ ქმარი პურს სჭამს, ცოლმა
ლომი უნდა ჭამოს, თუ ქმარი ღომს სჭამს, ცოლმა სიმინ-
დი უნდა სჭამოს; თუ ქმარი სიმინდს-სჭამს—ცოლმა გაო-
ლიანი უნდა სჭამოს. როგორც პირველ იანვრის დღეს-ს-

წაულიდან ვნახეთ, ქალი მუნჯი მონაა, მისი პიროვნება-
შელახულია, როგორც სახლში, ისე საზოგადოებაში. სა-
გვარეულო წიგნში ქალს ადვილი არა აქვს. ქალსა და
სამუშაო პირუტყვეს ერთი ფასი აქვს.

ქმარს უფლება აქვს რამდენიმე ცოლი იყოლოს,
აგრეთვე უფლება აქვს დაწუნებული ცოლი, ვისაც უნდა,
იმას მიჰყიდოს. ჩინელ ქალს თუ ქმარი მოუკვდა და შვი-
ლი არ დარჩა, ქრმის ძმას შეუძლია თავის რძალი სხვას
მიჰყიდოს და ფული თითონ ჩაიდოს ჯიბეში. თუ მკვდარს
მახლობელი არავინ დარჩა, შორეულ ნათესავს შეუძლია
ისევე მოიქცეს, როგორც მკვდრის მახლობელს. უძრავ-
მოძრავი ქონებიდან ქვრივი ვერაფერს ვერ სარგებლობს.
ასეთ მდგომარეობაში მხოლოდ უშვილოები არიან.

ჩინელ ხალხის ცოლ — ქმრობაში გვარს დიდი ყურად-
ღება აქვს მიქცეული. თუ კაცის გვარი ჩინია და ქალი-
საც ჩინი, თუნდა ათას თაობასაც გაეფლოს, ყოვლად შეუ-
ძლებელია მათი შეუღლება. უეჭველად კაცის გვარი სხვა
უნდა იყოს, ქალის სხვა.

ქალს გათხოვებამდის გვარი არა აქვს, მას სახელს
არქმევენ ისეთს, რაც მის მშობელს მოესურვება, მაგალი-
თად: ვარსკვლავი, მზის სხივი, ვარდო, და სხვა ასეთები. გათ-
ხოვების შემდეგ ქალი სახელთან ერთად იძენს გვარსაც.
ესეც ევროპელთაგან დიდად განირჩევა, მაგალითათ,
თუ კაცი „ჩინ-შა-ნოა“ და ქალის მამა „სან-ხო-შინ“, ხდე-
ბა ასე: ქმრის გვარის დასაწყის „ჩინს“ ემატება „სან“
ესე იგი „ჩინსან.“ ეს იქნება ქალის გვარი და ამნაირად
არის მთელ ჩინეთში.

თუ ქალს შვილი არ ჰყავს და ქმარს კი უნდა მოი-
შოროს, ეს ძალიან ადვილია. იგი პატარა რამე მიზეზს
იგონებს და ჰყიდის. თუ მყიდველი არ არის და მაინც
მოშორება უნდა, ის ქალს აძლევს ბარათს, რომ არ მინ-

დიხარო და აგდებს სახლიდან. ჩინეთში ქალებით ვაჭრობა ძალიან გავრცელებულია. ეს ბოროტ პირებს ხელს უწყობს გამდიდრდენ. ზოგიერთნი ვითომდა ცოლის შესართავად ერთი პროვინციიდან მეორეში მიდიან, ქალის დედმამას ფულს ააარბებენ, ქალები მოჰყავთ დიდრონ ქალაქებში და საროსკიპოებში მოგებით ჰკიდიან.

უკანასკნელ წლებში ქალთა ცხოვრებაში მცირედი ცვლილება მოხდა. სანაპირო ქალაქებში, საცა განათლების სხივმა შეანათა, ქალთა სასწავლებლები დაარსეს. 1924 წელს უკვე 164.71 9 მოწაფე ქალი იყო (3363 სასწავლებელი და 10 საუალო სასწავლებელი 1138 მოწაფით). ამათ გარდა 60000 მოწაფე ქალი სწავლობს ჩინეთის მთელს იმპერიაში ევროპიულ და ამერიკულ ქრისტიანულ სასწავლებელში.

ზემოხსენებულ სიკეთესთან არის ჭირიც. პეკინის ჩინურ გაზეთს „შუნ-ტან-ში-ბაო“-ს მოჰყავს 1915 წლის სტატისტიკური ცნობები როსკიპ ქალთა შესახებ, (ქ. პეკინში). პეკინის სანიტარული პოლიციის და ქალაქის კეთილმოწყობის ხარჯების დამფარავი შემოსავლის წყარო პეკინის საროსკიპოები და რიკშებია. მთელ ქალაქის შემოსავლის $\frac{3}{4}$ იძლევა ზემოხსენებული როსკიპთა და რიკშთა რაზმი.

პეკინში ითვლება	სახლი	ქალები
პირველი ხარისხის საროსკიპო	77	465
მეორესი	95	930
მესამე	168	1750
მეოთხე	33	302
	373	3444

ამ სახლებიდან პეკინს წელიწადში 196.000 დოლარი შემოსავალი აქვს, ცენტრალურ-საავადმყოფოს სტატისტიკა გვაუწყებს, რომ 1923 წელს სიფილისით 3% გარდაცვლილა და ავადაა 2%.

ე ქ ი მ ე ბ ი .

ჩინეთში ექიმობა ჩვენებურს, ძველებურს წააგავს. ჩინეთის ქალაქ-დაბებში თქვენ შეხვდებით ბაზარში გიმოფენილ ბალახებს და სხვადასხვანაირ ღვრიჭილებს, აქ ნახავთ გამხმარ ჯოჯოს, ბაყაყებს, ხვლიკებს, გველებს. ყველაფერ ხალხის მოსატყუებლად, გასაბრიყვებლად. აი ერთი მაგალითი.

ერთ ასეთს ექიმბაშს ჰყავდა მამალი ინდაური (ჩინელებმა არ იციან, ინდაური რაა). ცნობის მოყვარე ხალხს იგი ამით თავს აწონებდა და რალაც ზღაპრებს ელაპარაკებოდა. როგორც ცხვრები შეგროვილი ერთათ, ჰკითხავდნენ მათ დანიშნულებაზე. ექიმბაში ამ შემთხვევით სარგებლობდა, თავის გამოფენილ ჯოჯოების და ინდაურის მნიშველობას უამბობდა, ამ პირუტყვთა წყალობით გულუბრყვილო ხალხს დიდ ექიმად აცნობდა თავს და ყოველ სნეულების განკურნებას უქადდა.

ჩინეთის დოსტაქრობას უწოდებენ ტიბეტის მედიცინას. ტიბეტის მედიცინას რამდენიმე ათასი წლის ისტორია აქვს, მაგრამ იგი კარჩაკეტილია, ევროპისთვის ხელ მიუწვდომელი. აქ ნასწავლი ექიმები ღირსშესანიშნავი გამოდიან, მაგრამ ასეთი ექიმები ჩინეთში სანთლით საძებარნი არიან. რაც შეეხება ზემოხსენებულ ექიმბაშებს, ესენი ერთობ ბევრნი არიან. აქ მეტ წილად ბალახ-ბუ-

ლახითაა წამლობა, ჩინელი ექიმების ოთხმოცდაათი პროცენტი ტყუის, ხალხს ფულებს სცინცლავენ და თუ ვინმე იკურნება — შემოხვევითი და იმედით.

ერთ ნაცნობი აფთიაქარი ვნახე, ერთმა ჩინელმა ოცნ მანეთის მრავალნაირი წამალი იყიდა. იგი პროვიზორს წამლების მნიშვნელობაზე ეკითხებოდა და იწერდა.

შეკითხვაზე: რათ უნდა ამდენი წამალი მეტქი, პროვიზორმა მითხრა: ექიმბაშია, სოფელ-სოფელ დადის და ამ წამლებით თავის სახელით სწეულებს სწამლობს. ეს კაცი თვეში ერთხელ რეგულიარულად ოც მანეთს ვაჭრობს ჩემთანო.

ჩინეთში მრავლად არიან მკითხავეები. განსხვავება აქ ჩვენსა და იმათში ძალიან ცოტაა. მაგალითათ, მკითხავთან ავადმყოფი მოდის და სთხოვს უწამლოს. სასყიდლის მიღების შემდეგ, დედაბერი ჩინურ სანთელს უკიდებს, თითონ აიღებს გძელ ჩიბუხს და მწარე წეკოს მაგრა ეწაფება. ამ დროს მის პირიდან ბოლი ისე მოდის, როგორც ბუხრიდან. დედაბერი ხმის ამოუღებლად გარინდებული რამდენიმე წუთს ხარბად ეწაფება მწარე ბოლს და, როცა თავი გაუბრუნდება, თვალებს ხუჭავს, თითქოს დაეძინაო. ამდროს ავადმყოფი ან მისი მაგიერი ჩიბუხს პირიდან მკითხავი იწყებს აბდა-უბდის ლაპარაკს. პირიდან ჩიბუხს რომ აცლიან, იგი ამბობს, ჩემში მელა ჩასახლდაო (ხშირად დედოფალას და კუსაც ახსენებენ) და მელა იწყებს გამოლაპარაკებას ავადმყოფთან (ან მის მაგიერთან): მე მცხოვრები აშადა. ამ ადგილას, წითელი მელა (ასახელებს ტყეს, ან გორას) გამარჯობა შენი! ვინ გაგიხდათ ავად, რისაგან არის, როდის დაემართა ავადმყოფობა? მე ვეცდები მო-

გარჩინოთ, ამაღამ წამალს მოვიმზადებ, ხვალ მოხვალ და წაიღებო. თვალდახუჭული დედაბერი ასეთ ლათაობით უმასპინძლდება ავადმყოფს მთელ საათს. ავადმყოფი ან მისმახლობელი მეორე დღეს მოდის და დედაბრისაკან მიაქვს „მელას მომზადებული“ წამალი. დედაბერი ეუბნება, წუხენ ღლის მეღიამ მოიტანაო“. როგორც სჩანს, მელა, თხუნელა, კუ და დედოფალა—ჩინელთ მკურნავი ღმერთები ყოფილან. ერთ ჩინელს ვკითხე: მელა თუ ღმერთად გწამთ, მას ხორცს რად სჭამთ-მეთქი. მიპასუხა: „ის მელა, ჩვენ რომ გვწამს, ერთობ დიდხინიაა, ბებერია, ჩვენ კი ახალგაზრდა მელას ეჭამთო“.

ჩინეთის ქალაქების ისეთ ქუჩებში, საცა უფრო მეტი მოძრაობაა, თქვენ ნახავთ მთელ რიგ ჩამწკრაებულ მაგიდებს. ყველა მაგიდას წინ უზის კაცი, უწყვია წიგნები, ჩინური საწერ-კალამი, ქალალდი. მაგიდაზე სდგას ხის ვიწრო და მაღალი კოლოფი. ამაში დათლილი ჩხარებია. ყველა ეს არის ტყუილების წყარო, კაცი მარჩიელია, მის წინ ნივთები მისი იარალია. მკითხავის ფასი ოთხი კაპეკიდან ოც კაპეკამდეა. ერთ აბაზად იგი სიმდიდრე-სიკეთეს და სხვას გპირდება. თუ შეგატყოფულიანი ხარ—სულ უარს და უარს გეტყვის და ბოლოს „თუ ფულს გაიმეტებ, მე გიშოვნისო“. გაბრიყვებული მსმენელიც ემორჩილება და უკვეთავს წამალს მარჩიელი უწერს ლოცვას ქალალდზე და ეუბნება: თან ატარეო. რა ჩაწერა შიგ, ალახმა უწყის. თვალხილულ მარჩიელთა გარდა არიან ბრმა მარჩიელნიც. ზოგი სალამურს უკრავს, ზოგი ჭიანურზე, ზოგი თარზე აწკანურებს. ჭიანურის დამკვრელი ავადმყოფს სამარჩიელო სიტყვებს სიმღერით ეუბნება. სალამურის დამკვრელი ამ იარალს ხმარობს ხალხის მოსაგროვებლად.

თ რ ი ა ქ ი .

ჩინეთის ხალხზე მეტათ ცუდი გავლენა აქვს თრიაქს, პირველი, რომ თრიაქი შემოაქვთ უცოელებს და ამაში ჩინეთის სიმდიდრე გააქვთ. მეორე—თრიაქს შეჩვეული ჩინელი მას ველარ სთმობს და შრომის უნარს ჰკარგავს.

თრიაქი მთავრობისაგან აკრძალულია, მაგრამ ჩინელი მოსამსახურე საშინელი მოქრთამეა და თრიაქით ვაჭრობა ჰყვავის, ასე რომ ამის ვაჭრობას თვითონ ამკრძალავნი უწყობენ ხელს.

სანჩაგოუს რაიონში გენერალ „ჯონზუნ-ჩანს“ დიდი მინდორი აქვს. ამ მინდორში მან 1923 წელს გლეხებს თრიაქის დათესის ნება მისცა. თრიაქი იმდენი მოვიდა, რომ იმ წელიწადს გაყიდვა ვერ მოასწრეს. თრიაქი გაიფდა და ფასი დაეცა. მეორე წელიწადს მიწის პატრონმა თრიაქის დათესა სასტიკად აკრძალა რომ ფასს აეწია. ამ ნიადაგზე დიდი უბედურება დატრიალდა— წინა წლით წაქეზებული მუშები შორიდან მოვიდნენ და სამუშაოდ კი არ დაუშვეს, ბევრმა გორებში ჩუმად დათესა. ასეთი გლეხები სიკვდილით დასჯილ იქმნენ (ბევრს თავი მოჰკვეთეს).

ასეთია ჩინეთის საქმე თრიაქის გამო. მთავრობა ერთი ხელით უკრძალავს, მეორეთი მის გავრცელებას ხელს უწყობს.

ვინც თრიაქს დიდხანს ეწევა, შრომის უნარს ჰკარგავს, შემოსავალი აკლდება და გადადის მორფზე. მორ-

ფის მისაღები სახლები აკრძალულია, მაგრამ მაინც ბევრია. მორფის მიღება ხუთი კაპეიკიდან ათ კაპეიკამდე ღირს.

თრიაქის შემდეგ მორფი ადამიანს ძალიან აუძლურებს. ყოველ დღე მუდამ უნდა მიიღოს, ჯერ ერთი წყლული არ არის გამოეღებული, მეორე, მესამე და მეოთხე წყლული ემატება. ასე რომ მორფის მხმარები ხშირად მთელი სხეულით დაწყლულებულია და მორფის ჩაშასშვები ადგილი აღარ აქვს; ამნაირად დაავადმყოფებული, მოშლილი სულიერად და ხორციელად, ქუჩაში ხელგაშვერილი დადის, უნ გდია და თუ ვინმე კაპეიკს მიაწვდის, კიდევ ცდილობს სადმე მორფი ჩაიშოს, მოაწვეს ზამთარი და ქუჩაში კვდება. სამორფო სახლები მიყრუებულ კუთხეშია. სამორფო აპერაციებს ხუთ კაპეიკად აკეთებენ.

ვინ ამზადებს მორფს ჩინეთისთვის? ეს შხამი გერმანიიდან, ინგლისიდან, იაპონიიდან და ამერიკიდან მოდის. ამისათვის არიან სპეციალური ვაჭრები, სპეციალური მოგზაურნი სანაპირო ქალაქებიდან შუაგულ ჩინეთში.

მაგალითად, დაირენი მორფის ერთი საუკეთესო მიმწოდებელია. ხარბინის ევროპიელნი და იაპონელნი დღეს ამ ვაჭრობით მდიდრდებიან. საკმარისია დაირენიდან ტიანძინსა, ჩიფუსა, ან ფუდუდუიანში სამი კილო როგორმე მიიტანოთ, რომ ხარჯებს გარდა სულ რამდენსამე დღეში ორას—სამასი დოლლარი მოიგოთ.

ბ ა ნ კ ო .

ბანკოს თამაში ჩინეთის ერთი სენტაგანია. ჩინელებს ბანკოს სიყვარული ძვალსა და რბილში აქვთ გამჯდარი. მე ვნახე ას მუშაში მხოლოდ 2 არ თამაშობდა—ეს კი 98 %-ია, ამათში 50 % მუდმივი მოთამაშეა. სათამაშო სპეციალური სახლები მრავალია და სათამაშოც მრავალნაირი. 1925—წლამდე თამაში ოფიციალურად სწარმოებდა და მთავრობას კარგი შემოსავალიც ჰქონდა. თითო სათამაშო სახლი, საცა ერთი მაგიდა იდგა, ევროპიელი დღეში 60 დოლარს იხდიდა, ჩინელი 30 დოლარს. ეს სათამაშოები ოფიციალურად წარსულ აპრილში აკრძალეს, მაგრამ არა ოფიციალურად ისევ არსებობს.

თ უ თ უ ნ ი .

ჩინეთში თუთუნს ყველა ეწევა, იშვიათ შემთხვევაში შეიძლება ათასში ერთი არ ეწეოდეს. ეწევიან არა მარტო მოზდილნი, დიდი და პატარა, ქალი და კაცი.

ჩინელი დედის ძუძუსთან ერთად იწეებს პაპიროზის წევას. გარდა იმ აუთარებელი წეკო თუთუნისა, რომელიც თვითონ მოჰყავთ, საშხლვარგარეთიდანაც დიდძალი შემოაქვთ. ჩინელი მდიდარი თუ კი გაიგებს, რომ სადმე კარგი პაპიროზი იყიდება, ფულს არ დაიშურებს, ბევრჯერ შინახავს, რომ ინგლისურ კოლოფ სიგარეტში (50 ცალი რკინის კოლოფში) ორ და სამ დოლარს იძლევიან. ინგლისი თავის მწარე თუთუნში აუთარებელ სიმდიდრეს იძენს.

ზ ვ ა რ ი.

ჩინელის გვარი ევროპისას არ ჰგავს. ჩინელი გვარის პირველი ხმოვანი ასო, თავის უხმო ასოებით არის გვარი. მაგალითათ „ჩინ-შა-ნო“, „ჩინ“ არის გვარი, მეორე „შა“ მერამდენე თაობაა, „ნო“ ძმათა გასარჩევად. თუ ოჯახში რამდენიმე ძმანი არიან, ყველას პირველი და მეორე ასო ერთნაირები აქვთ, მესამე კი სხვადასხვანაირი.

- მაგალითად. სამი ძმა
1. ჩინ-შან-მინ.
  2. ჩინ-შან-გო.
  3. ჩინ-მან-ნო.

როგორც ზევით ვთქვით, „ჩინ“ არის გვარი, „შან“ ნიშნავს მეხუთმეტეს, მესამე კი ძმათა გამრჩევია. ამათი შვილი იქნება „ჩინ ქინ“-მე-16. მესამე ასოს ზედ შესრულს მშობლები თავიანთ სურვილისამებრ მიუმატებენ. „ჩინ ქინ“ შვილი იქნება „ჩინ-შაო“ მე-17 და სხვა.

პირველი ასო რჩება სამუდამოდ, მეორე იცვლება თანახმად თაობისა და მესამე კი მშობელთა სურვილისამებრ.

ოჯახის წევრმა ყველამ იცის, მერამდენე თაობას ეკუთვნის, მაგრამ სხვამ სხვისა იშვიათ შემთხვევაში, რადგან ჩინელთა ასოთა სიმრავლე—სირთულე ამის ნებას არ იძლევა. მე-14 თუ მე-15-თმეტე ყველა ერთნაირი ასოთი არ იწერება, ამისათვის სხვადასხვა

ნიშნებია. აი ეს არის რომ ცნების გაგებას აძნელებს. ერთი ასო ხშირად ოც და ორმოცნაირად იწერება. ამას სწერენ შტოს მიხედვით, მაგალითათ პირველ შტოს მეხუთე თაობა სულ სხვანაირად სწერს და მეორე სულ სხვანაირად, აგრეთვე მესამე, მეოთხე და სხვა. ¹⁾

მართალია ჩინელს სახელი ჰქვია, მაგრამ სახლში ჩინელის სახელს ვერ გაიგონებთ, სახელი არის ოფიციალურ დაწესებულებისათვის.

მამა შვილს ეძახის შემდეგნაირად: ავიღოთ მაგალითათ იგივე „ჩინ-მა-ნო“. მამა თუ პირველ შვილს ეძახის, ეტყვის „ლოჲ“ (ეს გამოთქმა ქართულად ძალიან ძნელია) თუ მეორეს — დაუძახებს „ლო—ლან“, თუ მესამეს — დაუძახებს „ლო—სან“ ანუ „ლო—სა“-ს.

ძმანი ერთი მეორეს სახელს უწოდებენ. მხოლოდ უმცროსი ძმა არის ამ უფლებას მოკლებული და არც სახელის დაძახების უფლება აქვს. მან უფროს ძმას უნდა უწოდოს «ტავა», ესე იგი უფროსი. ეს სიტყვა მხოლოდ ძმათა შორის იხმარება.

¹⁾ ასოთ სიმრავლე როგორც ცნების გაგებას, ისე მეცნიერების შეთვისებას აძნელებს. ვინც ექვსი ათასი ასო იცის, ასეთ ჩინელს წერაკითხვის მცოდნეს უწოდებენ, ვინც ათი ათასი-ნასწავლს, ვინც 20 ან 4,0 ათასი — პროფესორია არა მისთვის რომ მან თანამედროვე მეცნიერება იცოდეს, არამედ იმიტომ, რომ მან ასოთა უმრავლესობა იცის და ძველი და რთული წიგნების წაკითხვა შეუძლია.

მიცვალებულთა დაკრძალვა.

ჩინელი ჭირისუფალნი როცა შეატყობენ, ავადმყოფი უკანასკნელ დღეშია და გამობრუნების იმედი აღარაა, ლოგინში წამოსვამენ ხოლმე და წვერ-ულვაშს ჰპარსავენ. ხშირად მომპარსავთ ავადმყოფი ხელში უკვდებათ. სიკვდილის შემდეგ მოპარსვა აღარ შეიძლება. ამავე წუთს ჭირისუფალი ცოცხს მალავს. ჩინელთა წარმოდგენით, მიცვალებული „ცოცხს თან წაიღებს, ღრუბლებს გარეკს და წვიმა აღარ მოვაო“.

ჭირისუფალს ამ დღისათვის მზად აქვს ქალაღდის (კარღონის) ვირი, ან ცხენი (ეს მის შეძლებაზეა დამოკიდებული). ქალაღდის ასეთი ნივთები ჩინეთში აუარებელია (ეს შეადგენს მღვდელთ და ბერ მონაზონთა მონოპოლიას, იყიდება იათად. ამასთან ქალაღდის ბიჭი ხელში ჯოხით ეზოში მზად აქვს და მომაკვდავის უკანასკნელი წუთის დროს ჭირისუფალი ზემოხსენებულ ქალაღდის ვირს და ბიჭს ცეცხლს უკიდებს. ამ პროცესის დროს, მიცვალებულის სახლიდან დიდი და პატარა ყველა ცეცხლის წინ დაჩოქილია; ეს არის სულის სამგზავრო საშუალება. ჩინეთის წარმოდგენით, თუ ეს არ მოხდა, სული საიქიოს ფეხით მივა და დაიღლებს. რაც შეეხება ქალაღდის ბიჭს, ეს მისი ჩალვადარია, ამან უნდა მიცვალებულის სული საიქიოს მიყვანოს. ეს არის პირველი დღე.

მეორე დღეს ვირს სწვავენ ხურჯინით. აკიდებულს, (აქ ვირს იმიტომ ვიხსენიებთ რომ 90⁰/₀ ჩინეთში სილარობისაგამო ვირს სწვავენ)—ხურჯინი გატენილია ქალაქდებით, ესე იგი ქალაქდის ფულით (ჩინეთში საიქიოს ფული სპეციალურად მზადდება; ქუჩა-ქუჩა დააქვთ და დაეძებენ, თუ სადაა იგი საჭირო). ამითს გადაცაცვალე-ბულს უგზავნიან სახარჯოს.

ზემოხსენებულ პროცესის დროს დაჰსწრენი იძახიან „ხან-ჩენა“ (ფული წაიღე).

მესამე დღეს (დამარხვის დღე) გვარის მახლობელ შტოს ნათესავნი იკრიბებიან, ყველას შეძლებისადაგვარად მოაქვს საიქიოს ფული, რომ მიცვალებულს თავის მხრით სახარჯო გაუგზავნოს. ღირისუფალს მომზადებული აქვს ქალაქდის ვირი, ხურჯინით დატვირთული ქალაქდის ბიჭი ხელში თუთუნის ქისით, ქალაქდის გოგო ხელში ლიტრით და თასით. ვირმა მიცვალებულს სახარჯო ურდა მიუტანოს, ბიჭი საიქიოს უნდა ემსახუროს, თუთუნი მიაართოს ხოლმე. გოგომ წყალი უნდა მიართოს. ბიჭს და გოგოს ორთავეს სახელებს არქმევენ და უბძანებენ ყოველ წუთში. სამსახურისათვის მზად იყვენ. ამის შემდეგ ყველაფერს ამას ცეცხლს უკიდებენ.

დაწვის დროს დროს დიდი და პატარა დაჩოქილია და ერთხმათ იძახიან: „ხან ჩენა“. შვილები მამას უძახიან „ღია ხან ჩენა“ (მანჯურიანში პაპა ხან ჩენა). სხვა ნათესავნი სახელით უწოდებენ „ხან-ჩენა“.

თუ ღირისუფალს შელება აქვს (უნდა შეენიშნოდ რომ ამ დღისათვის არას იშურებენ), ქალაქდებისაგან გაკეთებული ხარებშებმული ურემი მოაქვს. არის ცხენი,

ძროხა, ბალდახინი შიგ კაცებს გაბმული (სასეირნოდ). აქ ნახავთ ცხვარს, თხას, ქათამს, მაგიდას (ქალაღლის) ლამაზად აკრელებულს სხვადასხვანაირ ქალაღლის ფულებს (ვერცხლის ფორმით). ამასთან ქალაღლის კაცი—ეს ზარაფია, განსვენებულმა ამასთან უნდა დაახურდაოს ის ფული, რომელსაც დღეს უგზავნიან. აქვე ნახავთ ხეს, რომელსაც ფული ასხია. აქ ნახავთ ქალაღლისაგან ოქროს და ვერცხლის გორას, მუშას ხელში წერაქვით და ნიჩბით. ჩინელის წარმოდგენით, ყველა ეს საიქიოს საჭიროა. ქალაღლისაგან შექმნილ ადამიანის სახეებს ყველას სახელებს არქმევენ და უბძანებენ, საიქიოს კარგად ემსახურონ.

არის შემთხვევა, რომ მკვდარს ფიტულის (ჩუჩელოს) დაწვის დროს ნამდვილ ხორიაქსა და ვერცხლის ფულსაც ხოლმე ჩააყოლებენ. თუ საბაჟომ თრიაქის მიღების ნება არ მოგცეს, ფული მიეციო. იმდროს, რიცა კუბოს მიწაში ჩაუშვებენ, ყველა მახლობელი დაჩოქილია და იძახის: „ხან-ჩენა“. აქვე არიან ბერები და მღვდლები, უკრავენ მუსიკას¹.

ჩინელთ ცრუმორწმუნეობა მეტად მრავალნაირია. მის გავრცელებას ხელს უწყობენ სასულიერო პირნი. ეს იქიდანაც სჩანს, რომ ზემოხსენებულ ფიტულთა მომზადება მათი მონაპოლია და აკეთებენ იმისთანა რამეებს, რაც კაცს არადროს აზრად არ მოუვა.

1) ბერ მონაზონი „ხოჩი“. მღვდელი „ტოსი“.

ჩინელთა რელიგია და ცრუმორწმუნობა- ბანი.

ჩინელთა ეროვნული რელიგიის ბუდდას მოძღვრებაა: გარდა ამისა, ჩინეთში შეხვდებით სხვადასხვა-სექტებსაც: მართმადიდებელთ, კათოლიკებს, ლიუტერანს, მოსეს რჯულის და მაჰმადიანთ. სხვათა შორის არის ერთნაირი სექტა, რომელსაც „ჯინ-ზინ“ს უწოდებენ. ეს სექტა წააგავს რუსების „სტაროვერების“ სექტას. ამათ სასტიკად აკრძალული აქვთ მაგარ სასმელების დაღევა, თუთუნის მოწევა, ბანქოს თამაში და ყველა ის, რაც კი კაცის ზნეობას ამდაბლებს. ამ სექტის მიმდევარნი ყველანი მოვალენი არიან სექტის დაწესებულებაში შეძლებისა და გვარად თავის წვლილი შეიტანონ. ამათ ამ წვლილიდან აქვთ ფონდი. შემდგარი და თავიანთ უღარიბეს წევრთ ეხმარებიან.

ყველა წევრი ვალდებულია თვეში ერთხელ მაინც დაესწროს სექტის კრებას და ჭკვის სასწავლებელი სიტყვები მოისმინოს.

სხვათა შორის, სექტა თავის მრახუცებულ წევრთ ავალებს გზა და გზა, ქუჩაში გადაყრილი დაწერილ დაბეჭდილი ქალაქი მოაგროვონ და ცეცხლში დასწვან. ასეთმა არაჩვეულებრივმა მოვლენამ ჩემი ყურადღება

მიიქცია და ერთ ინტელიგენტ ჩინელს ვკითხე ამის მი-
ზეზი. ჩინელმა ამიხსნა: „ჯინ-ზი-ინის“ მოძღვრებით, ქა-
ლალდი რომელზედაც ადამიანის სახელი სწერია, ადამიანის
ფეხით და სიბინძურით არ უნდა ილახებოდეს, ადამიანის
პიროვნება წმინდად უნდა იქმნეს დაცული. ის ვინც და-
წერილ ქალალდს სთელავს, სთელავს ადამიანის პიროვ-
ნებას.

ბევრი ფიქრობს რომ კონფუცი ჩინელებს ღმერთად
სწამდათ. ეს მართალი არ არის. კონფუცმა ჩინეთს მის-
ცა სწავლა, ის იყო ჩინელთა სწავლის საძირკვლის ჩამ-
ყრელი და ამშენებელი, სწავლაში მან შეიტანა რეფორ-
მა. ხალხს თავი ისე შეაყვარა, რომ მთელი ჩინეთი იც-
ნობს. ყველა სასწავლებელში (ძველი ფორმის) კონფუციის
სურათი აქვთ და ბავშვები როცა კანიკულს შემდეგ
სწავლას იწყებენ, რიგრიგად კონფუციის სურათს თაყ-
ვანს სცემენ და მერე იწყებენ სწავლას.

აი ერთი ლეგენდა. კონფუცს ჰყავდა 3600 მოწაფე,
ამათში 72 პირველი ხარისხისა. როდესაც კონფუცი
კვდებოდა, ზემოხსენებულ 72 მოწაფე მახლობლად ისხ-
დნენ და მის ყოველ სიტყვას და ამონაკენესაც კი სწერ-
დნენ. კონფუცს უკანასკნელ წამში დაუწყვია ასე: „ორჯერ
ორი ოთხი, ორჯერ სამი ექვსი“ და ამნაირად ასამდის.
მოწაფეებს უფიქრიათ, სიკვდილის ჟამს აბოდებსო, მაგ-
რამ ბოლოს რომ დაკვირვებიან, სულ სხვა აღმოჩენილა—
ესე იგი გამრავლების ტაბულა. აქამდის ჩინეთის სას-
წავლებლებში ჩვეულებათ ჰქონდათ, რომელთა მოწაფეც
სწავლას ახლად იწყებს, კონფუციის სურათს თაყვანს
სცემინებენ, და მისი უკანასკნელი სიტყვებიდან აწყები-
ნებენ სწავლას.

ჩინეთში როცა გვალვაა, ჭირნახული ხმება და სარ-
წყავი წყალი კი არ აქვთ, რამდენიმე მახლობელი სოფე-
ლი; დიდი და პატარა (მამრობითი) ერთად თავს იყ-
რის. გამოაქვთ პატარა ნიშის მსგავსი ფიცარზე წარწე-
რილი ლოცვა, ბალდახინის მსგავსად წითლად მორთულ
ყუთში სდებენ და სდგამენ ტახტრევანზე. ამას ორი კა-
ცი ასწევს და მთელ დღეს დააქვთ. აქვი ახლავთ მღვდე-
ლი და ბალდახინის გვერდით დგას. თუ ხალხი ძალიან
ბევრია, მაშინ მღვდლებიც მეტია.

დიდს და პატარას ყველას თავზე მწვანე ბალახი-
საგან გაკეთებული გვირგვინი ადგას.

ყველა ფეხშიშველაა და ზოგიც ზედა ტანგახდილი.
ყველას ხელში პატარა წითელი ბაირალი უჭირავს (ზედ
წარწერით), წინ ორი ნაციონალური ბაირალი და ზურ-
ნა მიუძღვის. გლეხები დამწკრივებული არიან, ოთხ-ოთ-
ხი კაცი ერთად (ჯარივით) მიდიან და ხან გამოშვებით
იძახიან: „ხიავ იუ ჩი-ბაბა“! (ესე იგი წვიმა რომ იყოს,
პურს შევჭამთო). ასეთ ცერემონიით რომელ სოფელზე-
დაც გაივლიან ხოლმე, სახლებიდან წყალი გამოაქვთ და
გლეხებს თავზე ასხამენ. ერთი შეხედვით, ეს ჩვეულება
ჩვენს „ლაზარეს“ წააგავს, იმ განსხვავებით, რომ „ლა-
ზარე“ უფრო საოხუნჯო ხასიათისაა. ერთ კვირაში ასე-
თი ცერემონია სამი ვნახე. მდინარეში მუცლამდის წყალ-
ში დაჩოქილი ხალხი ცისკენ თვალემაპყრობილი ერთ-
ხმად ბლაოდა: „ხიავ იუ ჩი-ბაბა“. დილიდან საღამომდის
ღმერთს სხვადასხვა საჩუქრებს ჰპირდებიან და წვიმას
სთხოვენ. სურათი მეტად შემზარავია და დამაფიქრე-
ბელი.

ურიგო არ იქნება ორიოდ სიტყვითაც გავიცნოთ მათი ზნე-ჩვეულებანი, ესე უფრო მისთვისაა საჭირო რომ ჩინეთში კაპიტალმა თავის ჯადოქრული თვალი შეანათა და აღრე თუ გვიან ჩინეთის ტრადიციებსაც ის ხვედრი უნდა ხვდეთ, რაც სხვა ხალხებს ეწვიათ.

დავიწყოთ ვაჟიშვილის სრყვარულიდან. ჩინელის ცნებით, თუ კაცს ვაჟი არ ჰყავს, სააქაოს მომგონებ— მომხსენებელი არ ჰყავს, საიქიოს ის დატანჯულ—დაღუპულია. ამისთვის ყოველი ცოლიანი მამაკაცი ცდილობს ვაჟი იყოლიოს.

ჩინელს, თუ პირველ ცოლთან. ვაჟი არ ეყოლა, ირთავს მეორეს, მესამეს და სხვა. ჩინეთში ხშირად შეხვდებით, რომ შემძლე ჩინელს ოთხი და ხუთი ცოლი ჰყავდეს.

არის მეორე საშუალებაც, რომელიც ბევრი ცოლის ყოლას არ საჭიროებს; ყოველ ჩინელს უფლება აქვს თავის შვილი (მცირეწლოვანი) ბაზარში გამოიყვანოს და გაყიდოს, ჩინეთის ბაზარზე ხშირად შეხვდებით კაცს, რომელსაც ზურგზე ბავშვი ჰკიდია და ხმამაღლა იძახის „მაი—მაი“, ვყიდით. ფასი დამოკიდებულია მყიდველის და გამყიდველის ქონებაზე. თუ გამყიდველს რამდენიმე ვაჟიშვილი ჰყავს და მათი რჩენა უჭირს, იგი ჰყიდის იაფად, არა ნაკლებ ოცი ლანისა (ლანი 1 მ. და 30 კაპ. უდრის). თუ მყიდველი შემძლეა იგი ფასს დიდ ყურადღებას არ აქცევს და ყიდულობს შეუვაჭრებლად. მყიდველი გამყიდველს ბარათს ართმევს, რომ მან შვილი თავის სურვილით გაყიდა, მყიდველი ბავშვს თავის შვილად სრულ შემკვიდრეც აცხადებს და უვლის, ასწავლის

ისე, როგორც ნამდვილ შვილს და შეაქვს საგვარეულო წიგნში. ასეთი წესი ჩინეთის გამლავლებას არა მცირედ უწყობს ხელს. ღარიბს, რომელსაც ბავშვის რჩენა უჭირს, ჰყიდის შემძლეზე. შემძლე ნასყიდს ისე უვლის, როგორც თვალის სინათლეს. ხუთმეტე წლისას უკვე ცოლს რთავს და აძლიერებს გვარს.

ქალები ვაჟიშვილის ყოლისათვის მრავალ ცრუმორწმუნეობას მისდევენ მოვიყვანოთ ორ მშგალითს. თუ ქალს ვაჟი არ ეყოლა, ხუთმეტე იანვარს (ჩინური რიცხვით) მიდის თავიანთ სამლოცველოში, სამლოცველოში სდგას თიხის კერპები, ყველ კერპს თავის დანიშნულება აქვს, არის ერთი ქალის სახიანი კერპი, ხელში ბავშვის უჭირავს. ქალმა ამ კერპს თაყვანი უნდა სცეს და კერპის ბავშვს სასირცხოდან ფჩხილით თიხას მოფხეკს და სკამს; მოსვლის და წასვლის პროცესი ისე უნდა მოხდეს, რომ ქალმა უკან არ მიიხედოს.

ზემოხსენებულ ცრუმორწმუნეობას დიდ მნიშვნელობას აძლევენ და სჯერათ, რომ ვინც ამ წესს შეასრულებს, უეჭველად ვაჟი ეყოლება.

მეორე ცრუმორწმუნეობა შემდეგია: ოჯახში თუ ბავშვის მოკვდა და ორ წელიწადს არ აღემატება, მიაქვით, ჯვარედინ გზაზე სდებენ და შორიდან თვალს ადევნებენ, თუ ღორმა შეჭამა, დიდად სასიქადულოა, მის დედას ახალად ვაჟიშვილი შეეძინება, თუ ძაღლმა, შეჭამა ძაან სამწუხაროა, მის დედას ვაჟიშვილის იმედი არ უნდა ჰქონდეს.

პირველი ორი ჩვეულება, ცოლების ყოლა და ბიჭის ყიდვა, რამდენადაც გასაგები და მიზანშეწონილია, იმდენად უკანასკნელი ჩვეულება ველური და მიუღებელი.

3560 25 353.

91
L 853

